Bat. Gen.
XIII
235

XIII, 235

MEER KOFFIJ EN SUIKER VAN JAVA,

DOOR

A. S. WARMOLTS.
OUD O. I. AMBTENAAR.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

'S GRAVENHAGE,
H. C. SUSAN, C.H.ZOON.

1868.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW.

I.

Vermeerdering der koffij leidt tot vrije koffijplanters.

Gedurende de laatste jaren is de litteratuur over Nederlandsch Indië deszelfs belangen en bevolking verbazend toegenomen, zonder dat men daardoor veel gevorderd is op den weg tot oplossing van de kwestiën omtrent een en ander gerezen. Voor zoover die kwestiën direct of indirect werden beheerscht door de vraag, hoe moet N. Indie geregeerd worden, is dat verschijnsel oplosbaar door te wijzen op het parti pris van de strijders, welke ieder politiek vraagstuk beöordeelden naar de beginselen van de partij waartoe zij individuëel behoorden.

Wanneer strijd ontstaat over aangelegenheden waarbij men kan blijven binnen den kring van feiten, waargenomen in de natuur en die voor nadere waarneming vatbaar zijn, dân kan de strijd niet zonder beslissing blijven. En toch is de strijd over ververschillende kultuur-stelsels zeer hardnekkig geworden en duurt nog voort, door dat men daar in heeft gemengd de bevolking, als middel tot exploitatie dier stelsels, en zoodoende kwam op het gebied der vraag: hoe moet die bevolking geregeerd worden.

Bij mijne in Junij 1868 uitgegeven brochure, VRIJMAKING DER SUIKERINDUSTRIE EN LOTSVERBETERING DER KOFFIJPLANTERS, heb ik o. a. een plan voorgesteld tot

voordeeliger exploitatie der Koffij-cultuur, dat door ieder belanghebbende kan worden nageleefd en dus ook door de regering van Ned. Indië.

Van politieke kleur is in dat geschrift geen sprake, ik nam den feitelijken toestand en de wettelijke bepaling omtrent de Gouvernements Kultures in aanmerking, en ook dat de wet eene verandering verlangt n. l. eenen overgang; speciaal eenen overgang die moeijelijk is te verwezentlijken, zoo lang er twist bestaat over den weg daar henen. Wijders meende ik dat dien lang gezochten weg kon gevonden worden, door het middel dat der Koffijplanters lot belangrijk zou verbeteren.

Ik vermeed alle hypothesen en ook de soms misleidende theoriën; daardoor zijn mijne conclusiën, het logisch gevolg eener onpartijdige beöordeeling en vergelijking der zaken die directen invloed hebben op mijn onderwerp, het lot der Koffijplanters, en wel bepaaldelijk in den engen zin die zich bepaalt tot de vraag: hoeveel arbeid wordt gepresteerd en hoe hoog is het loon dat daarvoor wordt genoten, bij ieder der verschillende manieren waarop Koffij wordt geteeld.

Binnen die grenzen beperkt kan daaruit geen voortdurend conflict ontstaan tusschen mijne conclusiën en hen die op politiek gebied gelijk of anders denken dan ik, tenzij aangetoond wordt, dat ik de feiten in hun geheel of in de details onjuist heb geapprecieërd, zoodat ik welligt door die eerste dwaling tot anderen werd geleid.

Bij open brief is de Heer Posno opgekomen tegen mijne voorstellen: hij heeft met enkele pennestreken het door mij aangeradene veroordeeld, ongeächt het daarvoor bijgebragte onhoudbaar is door dat dit berust op dwaling, zoo als zal blijken.

Terwijl zijn brief vooral strekt om te doen gelooven, dat de koffijplanters werkende voor de rege-

ring speciaal in koffijtuinen ruimer betaald worden, dan de planters die gelijken arbeid verrigten voor particulieren, heeft de heer Posno voorbijgezien wat de eigenlijke kwestie was, n.l. der koffijplanters lot te verbeteren, afgescheiden van de vraag of dat lot tot nog toe gunstig of ongunstig was; — zoo ook dat de basis zijner berekening onzuiver is en zijn betoog daardoor vervalt, zoo als nader zal blijken.

Slechts als leidende gedachte heb ik vooropgesteld, dat bij het gouvernement het loon dier planters onvoldoende is en de heer P. trekt daar tegen te velde, als of ik daartegenover had gesteld het loon bij particuliere koffijondernemingen op Java, hetwelk blijkbaar door mij noch geschreven noch bedoeld is.

Mijne voorstellen behandelden het exploiteren van het koffijgewas als een tak van nijverheid, zij strekten tot afkeuring der manier van exploitatie die bij de Gouvernements-koffijtuinen wordt gevolgd; op dat die manier door eene voordeeliger exploitatie worde vervangen gaf ik op: welke methode door mij het voordeeligst was bevonden.

Van uit dat standpunt heeft de brief van den heer Posno geen regt van bestaan; maar wel als ik bij die aanvallen denk aan den schrijver als bijzonderen vriend van den heer Hasselman en aan mijn proloog, die voor den heer H. onaangenaam was; — maar dan wordt die brief eene roede waarmede ik word getuchtigd.

Stilzwijgend over te laten aan het lezend publiek om te oordeelen tusschen de heer Posno en mij, zou daarom van mijn kant het eenig antwoord zijn op die onwaardige bejegening; maar nu naar aanleiding van dien brief, blijkens het Dagblad van 's Gravenhage dd. 11 Sept. jl. in de Weekbode voor Kunst en Letteren mijne voorstellen worden afgekeurd, nu ben ik gedwon-

gen mijn werk te verdedigen, om te beletten dat de drogredenen van den heer P. ten gevolge hebben, dat bij de koffijkultuur de reeds te lang geduurd hebbende nadeelige exploitatie worde permanent verklaard.

De heer Posno schijnt alleen bekend te zijn met de geregelde Koffijtuinen; althans ik heb te vergeefsch gezocht naar blijken dat zijn Ed. van andere methoden bij de Koffij-Kultuur ingevoerd iets wist. Met die onvolledige kennis der Koffij-Kultuur heeft de heer Posno mijne voorstellen aangevallen, alsof hij werkelijk een deskundige was geworden door dat hij heeft vertoefd op een landgoed; — als ik nu den eigenaar daarvan krachtens de betuiging van den heer Posno houd voor een bekwaam Koffijplanter, dan mag ik nog niet voorbij zien het bekende „meester boven meester" n. l. de door mij bedoelde inlandsche planters, waarover ik straks zeer veel zal mede deelen.

Het verblijf van den heer Posno te Tjicoppo had plaats kort na zijne aankomst op Java, en dus op zeer jeugdigen leeftijd; hij was toen nog lijdende aan het gebrek van alle nieuwelingen, d. i. dat zij de taal der inlanders niet verstaan; om niet te spreken van het missen van de langdurige ondervinding die noodig is om de inlanders te begrijpen, vermits dezen bij het spreken de maxime van Tayllerand dikwijls in praktijk brengen.

Dat verblijf te Tjicoppo duurde slechts tot zijne benoeming tot Ambtenaar, namelijk tot zijne plaatsing bij het boschwezen.

Ik gevoel verpligt te zijn: om nu ook mijne beweringen omtrent de onvolledige bekendheid met de Koffij-Kultuur van den heer Posno te staven door middel van zijnen open brief; maar om niet steeds mijn „ja" te stellen tegen over het „neen" van den heer P. zal ik eenen scheidsregter doen optreden, die wel door niemand zal gewraakt worden n. l. den

anoniemen schrijver van het met zeer veel zorg en zaakkennis geschreven opstel voor de Koffij, dat 47 bladzijden zeer kompressen druk beslaat en in December 1861 is uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, als stuk II. der BIJDRAGEN TOT DE KENNIS DER VOORNAAMSTE VOORTBRENGSELEN VAN NEDERLANDSCH INDIË. Ter bekorting van dien langen titel zal ik bij de volgende bladzijden dit opstel noemen „mijn arbiter."

Het hoofdbezwaar dat de heer P. had tegen mijne voorstellen betreffende de koffij-kultuur staat op bladz. 15 n. l. Zijn Ed. ziet in mijne wijze van koffijplanten den geheelen ondergang der kultuur.

Mijne wijze van planten was: om de bij koffijtuinen in acht genomene groote afstanden der boomen veel te verminderen en die te brengen op 2 Rhijnl. voeten, zoo ook om de schaduwboomen als noodeloos en daardoor schadelijk te doen vervallen.

Het schijnt dat de heer P. die ondergang der kultuur het meest vreest, door het niet beschaduwen der koffijboomen, immers op bladz. 15 zegt Zijn Ed. verder: „Een der levensvoorwaarden van den koffij-„boom is schaduw."

Mijn arbiter bespreekt het schaduwgewas op bladz. 31 en zegt „Meestal en vooral bij een aanplant op „gronden lager dan 2500 voet, worden de uitgeroeide „woudboomen vervangen" wijders volgt daar de opgaaf van de velerlei soorten schaduwgewas in verschillende landen in gebruik en de wijze waarop het planten daarvan plaats heeft; verder: „Doorgaans „evenwel bezigt men op Java de verschillende soorten „van den Dadap-boom (*Erythrina*) vooral enz." en daarop volgt: „Van hier dat de koffij uit geregelde tuinen afkomstig, in tegenstelling met de „boschkoffij en de pagger- of haag-koffij, die binnen

„de omheining der dorpen geplant wordt, op Java „doorgaans D a d a p-k o f f i j genoemd wordt."

Die tegenstelling bewijst dus, dat op Java twee wijzen van koffijplanten voorkomen, waarbij geen schaduwboomen worden gebruikt. Wij hebben dus niet te doen met eene levensvoorwaarde van den koffijboom als wij spreken van koffijkultuur zonder schaduwboomen.

De heer P. die door koffijkultuur alleen verstaat het onderdeel daarvan dat de bedoelde Dadap-koffij levert, zal welligt meenen, dat de boschkoffij en paggerkoffij van weinig beteekenis zijn en dus buiten de rekening gesteld kunnen worden; derhalve is het goed te letten op de meening daaromtrent van mijn arbiter, die in een noot op bladz. 35 zegt.

„De Preänger-Regentschappen behooren tot de residentiën waar de meeste paggerkoffij geteeld wordt. „In de meeste residentiën vindt men schier uitsluitend de koffijteelt in geregelde tuinen; in andere „b. v. in Passaroeän, heeft de boschkoffij de overhand." Ook vindt men aldaar opgaven van den heer Junghuhn over het jaar 1842 betreffende pagger-koffij.

Van iemand die deze twee belangrijke onderdeelen der koffijteelt niet kent is bijna niet aan te nemen, dat hij zou durven optreden als specialiteit; die open brief zou daarom kunnen toegeschreven worden aan een parti pris n. l. mij te bestrijden quand même, van wege eene nevenzaak die zorgvuldig ongenoemd blijft.

De heer P. was echter consequent in de toepassing van de meening, dat alle koffijteelt voor Gouvernements rekening plaats heeft door middel van geregelde tuinen; van daar zijne berekening dat de Gouvernements-koffijkultuur per jaar aan ieder huisgezin heeft opgebragt *f* 27,30, of $2\frac{1}{10}$ picol koffij tegen den prijs

van *f* 13 per picol. Maar de heer Posno heeft cijfers gebruikt die aantoonen het totaal der geheele koffijteelt der regering op Java, de boschkoffij en paggerkoffij daaronder begrepen; die vermenging van die twee meer gunstige onderdeelen van die kultuur moest dienen, om een hoog cijfer te kunnen aanwijzen voor het loon der bevolking arbeidende in de geregelde koffijtuinen, waarvan den aanleg door den heer P. tegen mij in bescherming is genomen.

Had de heer P. gewerkt met de resultaten van de koffijteelt die alleen de Dadap-koffij levert, dan zou het loon wel ongeveer overeenkomen met de becijferingen die door verschillende bestrijders der Gouvernements-koffijkultuur zijn geleverd.

Om een denkbeeld te geven van het belangrijk verschil dat die vermenging van verschillende uitkomsten veroorzaakte bij de becijfering van den heer Posno, beroep ik mij op mijn arbiter die op bladz. 37 als resultaat der koffijteelt in de residentie Passaroeän mededeelt: dat in een jaar door de 29.305 koffijplantende huisgezinnen is genoten *f* 51.27¾ per huisgezin. Dit was echter in den tijd toen per picol slechts *f* 8.33⅓ of *f* 10 koper werd ontvangen; als dit loon herleid wordt tot den door den heer Posno gebruikten prijs van *f* 13 per picol, dan blijkt dat tegenover de twijfelachtige *f* 27.30 van den heer P. kan gesteld worden voor de residentie Passaroeän het onbetwistbaar bedrag van *f* 80.01.

Volgens de inleiding van den open brief zou men van den heer Posno hebben verwacht: een kritisch onderzoek der door hem behandelde *zaak van zuiver oeconomisch belang*; zij die den heer Posno zoo vol op gelijk geven, schijnen genoegen te nemen met zijn onderzoek. Ik geloof echter dat de aangewezen foutive becijfering voldoende staaft, dat

die brief niet is geschreven met het genoemd doel, zoodat in mijn oog die inleiding eigenlijk de valsche vlag of het masker is, waaronder het geschrift van den heer Posno is verschenen.

Ik schreef ook over het buigen der koffijboomen, dat ik heb aanbevolen in navolging der door mij bedoelde practische Inlanders; dit geeft den heer P. gelegenheid om een anderen misslag te begaan.

Ieder jonge boom, ook die het hardste hout levert, kan gebogen worden, dus ook de koffijboom, ongeächt de heer P. op bladz. 17 daarvan zegt, „dat die een der hardste houtsoorten van Java is;" maar die boom laat zich zelfs gemakkelijk buigen, althans mijn arbiter zegt op bladz. 4 „het hout is zacht en buigzaam." Op bladz. 4 leest men ook: „Men kan het koffijgewas „een boom of een heester noemen, naarmate men „het in verschillende hemelstreken of in verschillende „tijdperken van ontwikkeling gadeslaat. In Arabië „enz. Op Java is het een heester van 12 tot 15 voe„ten hoogte, en zelden dikker dan vier duimen, in „het tijdperk waarin het vrucht draagt; doch wan„neer men een verlaten koffijtuin beschouwt, die voor „20 of meer jaren geplant was, dan vindt men er „de koffijstruik niet zelden tot een boom van 30 voeten „en hooger, met een stam van 1/2 tot 3/4 voet dikte, „opgeschoten."

Onze specialiteit P. maakt ons op bladz. 19 bekend met zijne wijze van exploitatie van koffijtuinen en zegt daarvan: „3e Men toppe de boomen op 4 of 4½ „Rhijnl. voeten hoogte en zorge dat tot op 1 voet „van den grond geen takken groeien." De heer P. wil dus aan den overgehouden stomp uiterlijk binnen 3½ voet van de vruchtdragende takken (ongeächt de zware beleediging toegebragt aan den stam) meer product plukken, dan de stam (zonder te worden beleedigd) over devolle lengte door

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

middel der vruchtdragende takken zal produceren. In de laatste zin van zijne beöordeeling der kwestiën tusschen den Heer P. en mij zegt de Weekbode voor Kunst en Letteren 1½ voet hoogte der stam meer te willen behouden, om van het koffij-product MINDER *te verliezen*.

Dit zoogenaamd voordeel van het toppen der koffijboomen werd door de ondervinding sedert vele jaren tot eene absurditeit gemaakt, zoodat tegenwoordig het toppen der koffijboomen als nadeelig wordt beschouwd en daarom niet meer voorkomt.

Eene andere theorie die vroeger soms werd toegepast, bestond in het geesselen der koffijboomen die weinig vruchten droegen, opdat ze ruimer zouden produceren. Een mijner collega's hoorde zijnen reeds bejaarden chef dit vruchtdrijvend middel verkondigen; vol ambitie om het koffijproduct van zijn district te vermeerderen, rukte hij kort daarna met hoofden en planters uit naar een weinig afwerpenden koffijtuin, hij gaf hun last om alle koffijboomen te geesselen, na hun te hebben aangewezen hoe dit te doen. Na afloop hingen legio vruchtdragende en vruchtbelovende takken geknakt bij den boom neder. Daardoor werd het mathemetisch zeker dat na die geesseling minder dan vroeger, ja zoo weinig product van den gegeesselden tuin verwacht kon worden, dat die tuin moest worden afgeschreven.

Een anderen koffijtuin die reeds hooge boomen had en dus niet was getopt toen men daartoe had kunnen overgaan, werd door dien ambtenaar getopt op de hoogte door zijnen voren bedoelden chef opgegeven, doch die chef had den bewusten tuin nog nimmer gezien. Van die koffijboomen waren door het verderfelijk stroopen der takken, de onderste vruchtdragende takken gaande weg geheel of gedeeltelijk afgebroken;

door het daarop gevolgde toppen ging met het boveneind der stammen, ook de meerderheid van het restant der vruchtbelovende takken verloren. Deze koffijtuin na het toppen bijna geene horizontale takken tot het zetten der vrucht meer hebbende overgehouden, zoo moest ook deze worden afgeschreven. Bij het voorstel tot afschrijving kwam eene voorgekomen overstrooming heerlijk te stade: die tuinen, zoo luidde het rapport, hadden onder water gestaan en de boomen waren daardoor meest allen gestorven.

Zie zoo gaat het soms ambtenaren bij de koffijcultuur dienende; ik zal het dus den heer P. behoorende tot het boschwezen niet ten kwade duiden, dat hij niet beter wist dan hij heeft geschreven; maar wel dat hij heeft geschreven alsof hij eene specialiteit was met betrekking tot de koffij-kultuur.

In stede van hen nog langer bezig te houden met dit getwist, zal ik indachtig zijn, dat mijne lezers veel meer belang hebben bij het bewijs, dat mijne voorstellen proefondervindelijk goede resultaten zullen opbrengen; welligt stemmen zij in met den heer Posno toen hij op bladz. 18 beweerde: „dat het niet onnoo-„dig ware geweest dat de heer Warmolts een enkele „basis hadde aangegeven, waarop die theoriën ge-„grond zijn, of een enkel voorbeeld, waar ze op de „praktijk zijn toegepast geworden."

Bij mijne voorstellen aan het Ministerie gezonden heeft het niet ontbroken aan bepaalde aanwijzingen omtrent de in praktijk brenging mijner methode van het koffij planten, zoo ook van het middel om de koffijtuinen te doen dienen voor de door mij gewenschte voordeeliger koffijteelt.

Ik neem aan dat het eene leemte is bij mijne brochure, alleen te verklaren dat ik het medegedeelde heb bevonden, en dat het aanbevolene slechts eene

navolging zal zijn; eene leemte zich bepalende tot het verzwijgen der namen van de plaatsen of der streek waar ik een en ander heb bevonden, en het niet aanwijzen van de inlanders die ik wenschte te zien navolgen. Maar geeft dat verzwijgen van namen het regt om de waarheid in twijfel te trekken van mijne verzekering: dat ik al het voorgestelde heb bevonden? heb ik daardoor slechts theoriën verkondigd?

Ik zal die leemte het gevolg van mijnen wensch om een beknopt schriftuur uit te geven aanvullen; daarbij heb ik te letten op het opstel van mijn arbiter speciaal deze laatste volzin: „Het ontbreekt ons aan „de noodige feiten, om de reeds zooveel gevende en „nog meer belovende koffijkultuur van Sumatra hierbij „in bijzonderheden te beschrijven, die trouwens veelal „slechts eene herhaling zouden zijn van hetgeen ten „aanzien van Java gezegd is."

De door mij bedoelde navolgenswaardige practische inlandsche koffijplanters wonen op Sumatra, hunne koffijaanplantingen bestudeerde ik en had later gelegenheid die te vergelijken met koffijtuinen op eenige deelen van Java; ik geloof alzoo dat de aanwijzingen die ik nu heb te doen, tevens kunnen dienen om te voorzien in het gebrek aan données van December 1861 daterende, omtrent de koffijkultuur op Sumatra. Het volgende moge tot mijn tweeledig doel leiden.

Van de verschillende gedeelten van Sumatra onderworpen aan Nederland, is het gebied van den Gouverneur van Sumatra's Westkust hoofdplaats Padang het koffijproducerende gewest, waarvan mijn arbiter op bladz. 47 ook heeft gezegd: dat de koffij buiten Java geproduceerd vooral van Sumatra's Westkust komt. Wijders leest men daar:

„In laatstgenoemd Gouvernement is de koffijpro„ductie (in Dec. 1861) in eenige jaren zeer aanzienlijk

„toegenomen. In 1854 bedroeg de opbrengst 131.522 „en in 1857 198.779 pikols."

Die hoeveelheden zullen welligt de totalen zijn van de ter hoofdplaats Padang gehouden veilingen. In ieder geval is in het tijdvak waartoe de genoemde jaren behooren de productie stijgende geweest.

Wij treden eerst ettelijke jaren terug, om de geschiedenis van de koffijkultuur op Sumatra's Westkust zoo veel mogelijk geheel bekend te doen worden.

De voornaamste aanplantingen werden destijds aangetroffen aan de Oostelijke hellingen van het gebergte, dat de residentie Padangsche bovenlanden scheidt van het Westelijk kustland, bekend als de Beneden landen.

Uit deze bergstreken kwam de Koffij door middel van opkoopers langs alleen den inlander bekende bergwegen bij de Padangsche, soms ook bij Priamansche kooplieden. Inlandsche hoofd-kooplieden te Padang die met consulaire agenten kunnen vergeleken worden, leverden aan den Gouverneur wekelijksche opgaven van de hoeveelheden Koffij uit het binnenland naar de hoofdplaats afgevoerd.

Waar die koffij groeide was niet bekend, noch bij het bestuur in de Boven- noch bij het bestuur in de Benedenlanden; het bestuur stelde zich te vreden met het feit dat er koffij, ja dat er veel koffij kwam.

De koffijaanvoer steeg tot 150.000 picol's 's jaars en later daalde dit cijfer tot 60,000 picols 's jaars; de oorzaak dier daling zal ik nader opgeven.

Deze daling had plaats in het tijdperk, toen het bestuur de bevolking de vrije beschikking over de producten van den landbouw nog liet behouden, zoo als in 1833 bij de bevestiging van andere van ouds bestaande regten door de Indische regering was beloofd, als middel tot pacificatie van dit gewest.

In het laatst van 1847 is door den Generaal majoor

A. V. Michiels het koffijproduct gemonopoliseerd, en de cijfers van de jaren 1854 en 1857 genoemd door mijn arbiter, doen ons denken dat het monopolie, niet doodend heeft gewerkt op de productie. Nader zal het blijken wat als bijzondere oorzaak van dat verschijnsel kan beschouwd worden.

In het begin van het jaar 1848 werd ik belast met het gezag over het district XX kotta's, waarvan twee dorpen in het Westelijk deel des distrikts gelegen, duizende picols koffij leverden; die koffij groeide in de aanplantingen die ik heb gesteld tot voorbeeld ter navolging.

Als gezaghebber der XX kotta's was ik geheel geisoleerd en dus onbeschermd; ingeval van oproer zouden de mijnen met mij het eerst worden opgeofferd aan de volkswoede; daarom deed ik onderzoek of de voorwaarden van het koffijmonopolie, dat ik moest helpen invoeren, al dan niet aanleiding zouden kunnen geven tot zoodanige uitbarsting. Voorzigtigheid schreef mij voor: niemand te laten merken wat ik eigentlijk wilde uitvinden; daarom informeerde ik naar alle mogelijke aangelegenheden die betrekking hadden op het lot van de sedert zeer vele jaren koffijteelende planters. Het bivac bij mijne uitstapjes naar de bedoelde Koffijaanplantingen gaf ongezocht de beste gelegenheid tot mijn onderzoek, te gelijk met het behartigen der dienstzaken die mij deden op reis gaan.

Het zijn deze Koffij aanplantingen die waren aangelegd zooals ik heb aanbevolen in mijne brochure van Junij jl; ik heb hier bij te voegen, dat Noord- en Zuidwaarts van mijn district vele soortgelijke Koffij aanplantingen bestonden aan de hellingen van hetzelfde gebergte.

De inlanders bevreesd voor de gevolgen der betweterij van de Ambtenaren hadden hen tot het eind van

1847 den weg naar hunne Koffij aanplantingen nimmer gewezen. Bij het invoeren van het Koffijmonopolie (in officieelen stijl het Koffijstelsel genoemd), werd ook gelast, dat ieder dorp eene groote geregelde Koffijtuin moest aanleggen.

In de hoop daarvan verschoond te mogen blijven werden de gezaghebbers toen geleid naar de vroeger verborgen gehouden Koffij aanplantingen, om hen te overtuigen, dat sommige dorpen reeds nu aan vruchtdragende Koffijboomen veel meer konden aanwijzen, dan het getal jonge boomen dat de nieuwe Koffijtuinen na 5 jaren zouden moeten bevatten.

Die Ambtenaren vonden soms millioenen vruchtdragende Koffijboomen bij een; desniettegenstaande is het doel van de bevolking mislukt, want zij moest bovendien ook nog de bevolen geregelde groote Koffijtuinen aanleggen en wel op de manier zoo als op Java geschiedde. Er werd beweerd om dien last te motiveren dat de bestaande boomen reeds oud waren, dat de ongeregelde aanleg alle Controle onmogelijk maakte enz.

De Sumatrasche manier van het planten, zoo ook het bereiden der Koffijboonen was ten regte populair; immers de eigenaren van die oude aanplantingen waren de rijksten der dorpelingen. Het is dus niet vreemd dat de Javasche wijze zeer impopulair moest zijn, wegens den meerderen arbeid die het schoonhouden der tuinen vorderde.

Een ambtenaar die sedert lang resident is geworden, dwong ieder man, bij het gaan naar de nieuwe tuinen, om eenen bezem mede te voeren; in het oog van dien ambtenaar moest de tuin bezemschoon gehouden worden, om dezelve te doen gelukken. Van ieder geprojecteerde tuin was op zijn last een in ruiten verdeelde kaart gemaakt, om het getal boomen

van iedere rij te controleren. En deze kaarten waren verdeeld in drie klassen naar rato der vruchtbaarheid van dien grond.

De bevolking voldeed aan den onaangenamen last, er kwamen groote geregelde tuinen tot stand; maar door opzettelijke beschadiging van den penwortel, werd ieder koffij boompje bij het planten door den planter veroordeeld, tot een onnatuurlijk leven of tot een ontijdigen dood. Van daar eene proeve die totaal mislukte.

De gouverneur moest echter tabellen naar Java zenden, waarvan de cijfers aantoonden: het getal der 5jarige of vruchtdragende en der jongere koffijboomen. Bij het bestuur op Java deden die cijfers eene stijging der koffij productie verwachten, als resultaat der nieuwe onderneming; doch de Sumatrasche cijfers van ingekochte koffij bewezen: dat die berekenbare productie van de groote tuinen een hersenschim was.

Die tabellen waren echte enfants terribles, ze moesten dus worden afgeschaft; de voorstellen daartoe spraken van een plan, om door eene nieuwe poging de koffij-productie te vergrooten, nl. de koffij-kultuur zou als volks-kultuur worden ingevoerd.

Ik zal niet beslissen en het doet ook niets ter zake of onder den dekmantel van volks-kultuur, de ambtenaren al dan niet lieten voortgaan met het aanleggen van tuinen, waarbij de boomen volgens de Javasche wijze op groote afstanden van elkander stonden, zoodat het verschil alleen bleek uit de oppervlakte. Het is genoeg te constateren: dat de oude inheemsche koffijkultuur populair was, en die welke het Gouvernement volgens de Javasche methode wilde invoeren het tegendeel.

Bij mijn onderzoek omtrent die vroegere populaire koffij-kultuur vernam ik: dat reizende opkoopers in de plantages de koffij kwamen koopen tegen een prijs,

die weinig hooger was dan de monopolie prijs voor het jaar 1848, vastgesteld op *f* 7 en *f* 6 per picol voor de 1e en 2e soort. In dien vroegeren tijd werd de koffij echter met minder zorg bewerkt, waardoor dezelve in den handel bekend was als bonte of Padang-koffij.

Het hoofdresultaat van mijn onderzoek was dat: mogten ook de bijzondere belangen van eenige individu's een weinig lijden door het monopolie, dan drukte die schade op een klein aantal, en van dezen werd de rijkdom door de koffij verkregen, door de minder bevoorregte groote meerderheid der dorpelingen met leede oogen aangezien; gevaar voor volkswoede bestond dus van dien kant niet.

Uit gepupliceerde marktprijzen van koffij en uit koopmansboeken of rekeningen van dien tijd zou bewezen kunnen worden: dat vóór het jaar 1848 de koffij te Padang veel hooger waarde had; maar dat bewijs zou slechts aantoonen, dat het vrije verkeer zich bepalende tot eene klasse van opkoopers der producten, even als op Java slechts eene zeer gebrekkige concurrentie heeft in het leven geroepen; het doet mij dus leed, dat ik geene données heb, om met cijfers den omvang van dat feit bekend te maken.

De uitbreiding die de koffij-kultuur ettelijke jaren vóór het jaar 1848 had verkregen, was het gevolg van den bijzonder hoogen prijs die éénmaal was voorgekomen; — die extra hooge prijs beliep ongeveer *f* 12 de picol. De groote voordeelen die de koffij toen opbragt aan een zeer beperkt aantal koffijplanters diende tot spoorslag aan vele anderen, die tot het aanleggen van koffijaanplantingen overgingen, in de hoop dat die hooge prijs zou permanent worden.

Sedert dien tijd was de koffij-kultuur, althans langs den voet en op de hellingen van het aangeduid ge-

bergte, een geliefkoosde en steeds toenemende volkskultuur, die rijkdom ten gevolge had ongeächt de spot prijzen waarvoor de opkoopers het product wisten te bemagtigen.

Het is aan die uitbreiding welke zonder inmenging en zonder voorkennis van het bestuur tot stand kwam toe te schrijven, dat de Padangsche koffijmarkt tot 150,000 picols 's jaars kon leveren voor den uitvoer.

Ik heb hierboven gezegd dat die groote productie daalde tot 60,000 picols; de aanleiding daartoe bestond in het geheel of gedeeltelijk verlaten der rijk afwerpende aanplantingen door de eigenaren, om reden zij niet langer op de gewone wijze konden voorzien worden van arbeiders, door voorvallen die ik ga mededeelen.

De details dier voorvallen hebben regtstreeks betrekking op het lot der bedoelde koffijarbeiders; daaruit kan afgeleid worden: dat kofffij-kultuur gedreven zoo als ik die heb bevonden en aanbevolen, aan de eigenaren en hunne arbeiders een beter lot verzekerde, dan de gewone middelen van bestaan der andere dorpelingen.

De arbeiders werden aangenomen door de eigenaren der koffijplantages, tegen het genot van de helft van den verkoopprijs van het ingezameld product. De arbeiders bij denzelfden eigenaar waren elkanders opzieners, door dat ieder er belang bij had om te beletten: dat de luijaard ten koste van den ijverige zijn gemak zou nemen, terwijl de laatste zich inspande voor het gemeenschappelijk belang.

Bij aankomst der opkoopers werd de voorradige koffij verkocht wanneer alle arbeiders (in casu medeëigenaren) bijeen waren gekomen. De inlandsche opkoopers bragten dragers mede, om de gekochte koffij karavaansche wijze over het gebergte te dragen naar de Europesche of Chineesche opkoopers te Padang en te Priamen.

Zoo er destijds ook koffij geöogst werd in meer Oostelijke d. i. in meer afgelegene deelen der residentie, dan is het duidelijk dat de te voet reizende opkoopers die streken minder druk bezochten en dan nog belangrijk minder betaalden voor deze koffij, omdat die zooveel verder moest getransporteerd worden. Van daar dat de Westelijke bevolking der Padangsche Bovenlanden veel grooter aanmoediging genoot, door de hoogere betaling die hun voor de koffij ten deel viel. Die oostelijker wonende koffijplanters zijn eerst in een later tijdvak, n. l. door het oprigten van Gouvernements inkoopspakhuizen in hun district, aangemoedigd om voordeelen te behalen uit hun koffijplantages. Die koffijpakhuizen kwamen tot stand als een gevolg van het koffijmonopolie dus in en na 1848.

De behandelde als volkskultuur op grooten schaal gedreven koffijteelt kan op grond van het bovenstaande gezegd worden vooral te hebben gebloeid aan de westzijde van de residentie, in de afdeelingen XIII en IX Kottas ten zuiden tot nabij Bondjol ten noorden, alwaar de Padriesche oorlog en de verdrukking der bevolking door de padries de ontginning van den grond hebben tegengewerkt.

De arbeiders van de koffijplanters waren, door den aard van hunne overeenkomst, permanente bewoners der gronden waar zij hun onderhoud vonden. Zij behoorden echter, volgens de bijzondere landsinstellingen, gedurende hun geheele leven tot de bevolking van het dorp waar zij geboren waren. De stam- en dorpsgenooten der arbeiders moesten daardoor voor de afwezigen opkomen, van wege de belastingen, heerendiensten enz.

Ingeval van veroordeeling der afwezigen moest de geboorteplaats ook verantwoordelijk blijven: voor de betaling van de den afwezige opgelegde schadever-

goeding of boete wegens misdaad. Voor de invordering van het een zoo wel als van het andere was het betrokken inlandsch hoofd verantwoordelijk. Vermits de groote meerderheid der hier bedoelde elders gevestigde koffijarbeiders behoorden tot de dorpen van het district Boenoe Ampoe, aan den voet van den berg Merapie, zoo was die verpligting voor het hoofd van Boenoe Ampoe zeer lastig.

Bij gelegenheid der executie van een vonnis wegens moord, door een man van Boenoe Ampoe gepleegd in eene koffijplantage, werd het betalen der boete (zoenoffer) geweigerd door het hoofd van Boenoe Ampoe, die verklaarde: dat hij alleen verantwoordelijk voor de invordering van deze boete kon zijn, wanneer de resident hem zijne elders gevestigde mannelijke bevolking terug zond; met andere woorden: wanneer de resident last gaf tot ontvolking der koffijplantages.

Het vonnis in kwestie was in den vorm, en hoe gebrekkig het regtswezen ook was, volgens Europesche begrippen, het bestuur mogt het niet ondermijnen door een bekrachtigd vonnis zonder volledig effect te laten, zelfs als de executie nadeelige gevolgen zou na zich slepen.

De resident gaf in het belang der justitie toe aan den eisch van het betrokken hoofd, en de bloeijende koffijkultuur werd door gebrek aan handen gedoemd tot den achteruitgang, die het product deed dalen tot 60,000 picols. Primitief werden de geisoleerde kleinere plantages verlaten, dewijl de voetpaden derwaarts en in de plantages zelf, gaandeweg slechter en onveiliger werden. De grootere plantages werden voor zooveel mogelijk in orde gehouden, althans in de nabijheid der nog geoccupeerde woonhuizen; doch de meer afgelegen gedeelten verwilderden veel spoediger, dewijl de eigenaar zoo ver niet kon gaan om dit te beletten.

Ik wil gaarne den resident, die hier zulk een belangrijke beslissing nam, vrijspreken van het kwaad daaruit voortgevloeid; immers de bevolking hield de bestaande koffijaanplantingen en de belangen daaraan verbonden voor het bestuur verborgen; zoodat de resident destijds welligt niet kon overzien, wat het gevolg zou zijn van het bevel: dat alle personen behoorende tot het gezag van Boenoe Ampoe, derwaarts moesten terugkeeren, met aanzegging, dat zij niet zouden toegelaten worden, om zich op nieuw te vestigen in het gebied van waar zij nu werden weggezonden.

Na den teruggang van het koffijproduct van 150/*m* tot 60/*m* picols 's jaars te hebben gemotiveerd, past het mij om aan te toonen, wat het lot was van de verdreven arbeiders toen zij nog bij de koffijplantages dienden; het bedrag hunner verdiensten is den steen waarop getoetst moet worden, de waarde van de manier van exploitatie.

Zij verbleven jaren achtereen in dezelfde dienst en woonden aldaar; zij konden terugkeeren naar het dorp, waartoe zij behoorden wegens hunne geboorte, doch zij prefereerden te blijven, tot dat de hooger bedoelde beschikking van den resident daaraan een einde maakte.

Die arbeiders hadden wel is waar geen aandeel in heerendiensten, maar zij moesten ook hun geld aanspreken om alle hunne behoeften aan te koopen; want zij hadden geen enkel plekje grond tot hun persoonlijk gerief, om iets voor eigen rekening te produceren.

De aantrekkelijkheid van den koffijplantages moet dus voor den arbeider bestaan hebben, in een gemakkelijk leven gepaard met een voldoend en zeker middel van bestaan. Maar dat voldoend middel van bestaan vonden die arbeiders in het halve aandeel van de door hen geöogste koffij, en die koffij werd toen van de hand gezet voor *minder* dan 2/3 van den tegenwoordigen

prijs of *f* 13 Ned. ct. door de Regering vastgesteld.

Een planter die thans in eene zoodanige koffijplantage evenveel oogst, en niet behoeft te deelen, zal dus ± drie malen genieten het bedrag, dat den geschetsten arbeider bond aan zijne koffijoogsten, zonder zich te bekommeren om zijn dorp en zijne stamgenooten aldaar.

Bij de koffijcultuur in Passaroeän berekende ik hiervoren, op het gezag van mijn arbiter, dat ieder huisgezin *f* 80.01 's jaars genoot als het loon voor de diensten bij die cultuur gevorderd, dat is in product à *f* 13 per picol ruim $6\frac{15}{100}$ picols koffij per huisgezin.

De heer Posno gebruikte foutive cijfers om $2\frac{1}{10}$ picol koffij aan te toonen bij de Gouvern. koffijtuinen.

In de koffijaanplantingen ter Sumatra's westkust hiervoren beschreven, moet de productie voor ieder arbeider een veel grooter aantal picols hebben geleverd dan in Passaroeän, vooral als men let op de spotprijzen door de opkoopers betaald. Soms slechts *f* 4 à *f* 5.

Om dit aan te toonen moet ik eene vergelijking maken tusschen het lot van die koffij arbeiders en dat van hunne dorps- en stamgenooten, waarin zij hadden kunnen deelen als zulks had gestrookt met hun begrip van hun eigen welzijn.

De koffij arbeiders behoorden bijna allen tot het landschap (Laras) Boenoe Ampoe; dit landschap levert genoegzaam alleen de lastdragers van beroep, die door de ongeschiktheid der communicatie wegen tusschen de Boven- en Benedenlanden onmisbaar waren, voor het vervoer van producten en andere zaken. De koffij arbeider bleef wat hij was, hij rekende dus dat hij een beter middel van bestaan had, dan dat van den lastdrager.

De lastdrager genoot voor verschillende trajecten

een bepaald loon — bijv.: voor een brief evenveel als voor een zware vracht. — Tusschen de hoofdplaatsen der Boven- en Benedenlanden Fort de Kock en Padang (50 Sumatra palen d. i. 60 Javapalen) bedroeg dit loon *f* 3, (1) en werd voor dien afstand 3 à 4 dagen gerekend. Wanneer wij aannemen dat slechts om de andere reis een retourvracht werd bekomen, dan waren twee reizen per maand voldoende om den lastdrager *f* 9 loon te doen genieten; van die maand was hij dan hoogstens eene halve maand op reis, om overigens uit te rusten of zich te amuseren. Het is dus zeker dat de lastdrager een inkomen van minstens *f* 108 's jaars verdiende met zijn middel van bestaan; maar voor den koffijarbeider was dit niet aantrekkelijk genoeg, om daarvoor het zijne op te geven.

Ik stel dus het vermoedelijk jaarlijks inkomen van den koffijarbeider niet te hoog, als ik daarvoor aanneem als minimum *f* 108; — welk bedrag tegen den zeldzaam zoo hoog gekomen prijs van *f* 8 voor de picol koffij aantoont, dat ieder koffijarbeider voor zijn loon of aandeel minstens 13½ picols koffij ontving. — Voor die 13½ picols koffij zou hij bij den tegenwoordigen Gouvernements-prijs van *f* 13, jaarlijks kunnen rekenen op *f* 175.50. — Als wij nu nagaan dat de koffijplanter of liever de eigenaar der boomen rekenen kon op een inkomen van 13½ picols koffij vermenigvuldigd met het aantal zijner arbeiders, dan zal het niet raadselachtig zijn hoe het kwam, dat die eigenaren voor de rijkste dorpelingen werden gehouden.

Als een en ander voldoende is om beide cathe-

---

(1) Bij de Gouv.-tarieven werd die afstand gesteld op 5 etappen en aan ieder *gedwongen* lastdrager betaald: tot in 1847 50 duiten d. i. *f* $\frac{50}{120}$, later 30 duiten en sedert 1858 30 cents per etappe.

gorieën van koffij-planters op Sumatra te doen kennen als verkeerende in benijdenswaardige omstandigheden, dan is voldaan aan mijnen wensch, n. l. om te overtuigen dat de koffij-kultuur veel grootere voordeelen kan afwerpen, dan de bevolking ingedeeld bij de Gouvernementskoffijtuinen geniet.

De wijze waarop het Gouvernement die kultuur drijft, moet dus met belangrijke winstderving gepaard gaan.

Door de aangeduide twee manieren van koffij planten, die zulke uiteenloopende resultaten leveren te vergelijken, vond ik niet alleen: dat de oorzaak van die winstderving hoofdzakelijk ligt, in het bij de Gouvernements koffijtuinen te klein getal koffijboomen op eene gegeven uitgestrektheid gronds; maar ook, dat dit gebrek tevens ten gevolge heeft, dat die grond te veel arbeid vordert wegens het onkruid, dat door onvoldoende schaduw ontstaat, den grond uitput, de gevallen vruchten der koffijboomen doet verloren gaan, enz. enz.

Een belangrijk voordeel bij de door mij geprezene koffij-kultuur door de Sumatranen genoten, was het gevolg van het woonachtig zijn der betrokkenen te midden van hun plantsoen; en dat zij volstrekt niets anders te doen hadden dan de koffij-aanplantingen te verzorgen, waardoor zij het geheele jaar lang de koffijoogst inzamelden. De tusschen oogsten gingen dus niet verloren zoo als bij de Gouvernements-koffijkultuur het geval is, een bekend feit dat ons bij mijn arbiter op bladz. 30 doet lezen: „ dat jonge planten door- „gaans in menigte in de koffijtuinen voorhanden zijn." Zij die aan geene tusschen oogsten gelooven, verwijs ik naar de verschillende grootte der koffij bessen aan denzelfden tak; is dit niet voldoende dan kunnen zij op bladz. 4 en 5 bij mijn arbiter het volgende lezen:

„De bloesem die niet meer dan twee of drie dagen

„in vollen luister prijkt, vertoont zich voornamelijk „twee maal in het jaar, in de lente en in den herfst. „In de tusschentijden worden slechts enkele bloemen „aan de koffij-heesters gevonden. Op Java valt de „krachtigste bloeitijd in den herfst, van October tot „het einde van het jaar."

Vergun mij na dit alles te vragen: heb ik al dan niet het algemeen belang op het oog gehad, toen ik den Minister van Kolonien door mijne opstellen aanwees: dat de koffij-kultuur eene volks-kultuur kan zijn, vermits zoodanige volks-kultuur met zeer gunstige resultaten jaren lang binnen ons gebied heeft bestaan en Z. E. met het bestaan daarvan bekend maakte?

Wat nu de hoeveelheid van het koffijproduct aangaat, zoo geloof ik niet noodig te hebben meer bij te brengen om te doen uitkomen, dat het in praktijk brengen mijner voorstellen werkelijk zal leiden: tot jaarlijksche koffij-oogsten, die het veelvoud bedragen der tot nog toe gewone oogsten.

Hiermede zal ik de redeneringen en zoogenaamde bewijzen van den heer Posno als behoorlijk ontzenuwd laten voor wat ze zijn; zijne schrikbeelden zullen nu wel geene schrikbeelden meer zijn.

Hiervoren heb ik uit het opstel van mijn arbiter overgenomen de hoeveelheid koffij door het Gouvernement ter Sumatra's Westkust verantwoord over de jaren 1854 en 1857, bedragende respectivelijk 131.522 en 198.779 picols. Ik beloofde toen aan te toonen welke de oorzaken waren, dat die cijfers tot bewijs konden dienen, dat het monopolie te Sumatra niet doodend op de productie had gewerkt. Die aantooning ben ik bovendien verschuldigd, omdat die stijgende productie van 1854 tot 1857 zou kunnen gebezigd worden tot bewijs, dat er veel is af te dingen op mijne

bewering, dat de sedert 1848 door het Gouvernement aangelegde groote koffij-tuinen bij den Sumatraan impopulair waren en daardoor mislukt.

Na eene mislukte proeve met groote geregelde tuinen te hebben vermeld heb ik gezegd, dat het gewestelijk bestuur de koffij-kultuur als volks-kultuur zou invoeren, waarbij geene tabelarische opgaven te pas kwamen. De bevolking kon de verlaten koffij aanplantingen terugvinden en dezelve gemakkelijker en spoediger veel koffij doen afwerpen, dan bij nieuwe aanplantingen het geval zou zijn. De Europesche ambtenaren waren, sedert de invoering van het koffij-monopolie, gedurig door geruchten *uit goeden bron* gestreeld met de hoop, dat zij even als op Java kultuur-procenten zouden ontvangen.

Zoowel de bevolking als de ambtenaren berekenden daardoor voordeelen, die de verlaten koffij-aanplantingen konden aanbieden, als die weder in goeden staat werden gebragt en dat doel is bereikt. Ziedaar den oorsprong van de stijgende koffij-productie onder het monopolie.n.l., het doen herleven der voormalige volkskultuur. Het is duidelijk dat die herwonnen aanplantingen door den gemeenschappelijken arbeid communaal eigendom zijn geworden, zoodat de vroeger van elders komende arbeiders thans daarbij niet noodig zijn. Welligt zonder zulks te beseffen heeft een later bestuur, langs den aangeduiden weg, de vroegere volks-koffij-kultuur gezuiverd van het destijds daar aan klevend gebrek: dat de inheemsche bevolking der betrokken dorpen geen deel had aan den arbeid en de profijten van die kultuur.

Het voorstel om de koffij bij het plukken te ontdoen van den rooden schil, is mij ook ten onregte toegerekend als eene theorie. In de jaren 1849 en 1850 vond ik, als controleur en als waarnemend Adsistent

Resident van Aijerbangies, dat in het district Sikilang de mannelijke bevolking van de hoofdplaats Soengy Auer uiterst schaars was geworden; daardoor werd in den koffijtuin geplukt door de vrouwen, die de koffij uit den rooden bast knepen, vóór dat zij de vrucht loslieten in den zak daarvoor bestemd hangende voor het lijf.

Voor hen die het verloop eener mannelijke bevolking en het achterblijven der vrouwen onwaarschijnlijk achten dient, dat de Sumatrasche Maleijers bijzondere instellingen hebben, waarvan hierboven reeds iets is gezegd, — en die wijders ten gevolge hebben: eene erf opvolging in de vrouwelijke linie zoo wel van titels als van goederen, waardoor ook de stamnamen der moeders op de kinderen overgaan; terwijl de vaste eigendommen, vischvijvers en bouwland daaronder begrepen, niet als eigendom der mannen worden beschouwd; zoo dat in geval van een huwelijk de man in het huis van de vrouw trekt, waardoor ieder huis minstens zooveel slaapkamers bevat als er huwbare zusters zijn, en de volwassen ongetrouwde broeders geen afzonderlijk slaapvertrek erlangen, en ongeveer als vreemdelingen gehuisvest zijn in het moederlijk huis.

Na afgehandeld te hebben het planten en het plukken van de grootere koffij-oogsten, volgens de door mij aanbevolen methodes en de daar op betrekking hebbende aangelegenheden, is het natuurlijk dat ik terug kom op het bewaren van het koffij-product, waarvoor ik ook eene nieuwe methode heb aanbevolen; de welke door anderen bestreden en bespot werd.

In Junij jl. schreef ik op blz. 29 dat het perkamenten vlies moest behouden worden, om meer geurige koffij tegen hooger prijs op de Europesche markt te kunnen brengen, en dat genomen proeven in Indie mij tot de aanbeveling van die behandeling hadden ge-

leid. Ik wist toen niet: dat eene volledige proef had plaats gehad met eene verzending naar Nederland en dat daarvan den zeer goeden afloop kon worden gestaafd; zulks doe ik nu door eenvoudig uit het opstel van mijnen arbiter (zie bladz. 13 en 14) dit af te schrijven: „In 1706 „kwam een eerste proefje van koffijboonen van Java „in het moederland. De bewindhebbers der compagnie „lieten deze boonen branden en bereiden en bevonden „dat de drank bij dien Mokka-koffij niet achterstond. „Alleen vermeenden zij dat de gezonden koffij niet sterk „genoeg gedroogd was en keurden zij het af, dat de „boon niet van het perkamenten vlies was ontdaan."

Sterker aanbeveling van de door mij opgeheven methode zal ik wel niet behoeven; alleen heb ik er op te wijzen, dat de meening dat de koffij van 1706 niet sterk genoeg gedroogd zou zijn geweest op eene dwaling berust, zooals blijkt uit de bevinding dat ze een zeer smakelijke drank leverde.

Ik heb vroeger alleen gewezen op het voordeel van hooger veiling prijzen, als gevolg van de veranderde behandeling en bewaring van het koffij-product; maar laat ons toch ook denken aan onverhoopte beroeringen van Europa, die tot langdurige opschuring der koffij in Java kunnen dwingen; — daarvan werd in 1848 de mogelijkheid verondersteld, blijkens de circulaires der Indische regering omtrent te nemen maatregelen. Ook voor dit speciaal geval zal het perkamenten vlies te stade komen, als het beste en natuurlijkste middel om de koffij tegen bederf te behoeden.

Zoolang de regering zich beweegt op het terrein van den koopman, omdat de voordeelen daarvan tot het dekken der regeringskosten noodig zijn, zoolang rust op haar de verpligting: om in het belang der belastingschuldigen, voor wier rekening en risico dien handel wordt gedreven, alle eerlijke middelen aan te

wenden, om de gezochte profijten te vergrooten, al moest ook eene fabriekmatige bewerking van de voor de veiling bestemde Gouvernements koffij daartoe noodig zijn in Nederland.

Even zeer rust de verpligting op de regering, om zoolang als zij voor rekening der natie koffij laat planten, zulks te laten doen op de wijze die het meeste voordeel verzekert; maar wanneer de voordeeligste wijze tevens ten gevolge heeft, dat de tot die kultuur gedwongen bevolking in stede van een karig loon een ruim inkomen kan genieten, en voor dat grooter inkomen veel minder arbeid behoeft te leveren, dan thans noodig is voor het karig loon tot nog toe genoten, dan is keuze niet twijfelachtig.

Zoowel als speculant in koffij als in hoedanigheid van beschermer der overheerde bevolking zal de regering aan hare verpligting te kort doen, zoo lang zij uitstelt om van de bekomen inlichting gebruik te maken om de geschetste voordeelen te verwezenlijken.

De regering zal, door de noodige veranderingen bij de koffijtuinen tot stand te brengen, tevens voldoen aan de verpligting haar opgelegd door 56 van het reglement op het beleid der regering: zij zal den arbeid bij de koffij-kultuur zoo voordeelig maken, dat eene vrijwillige koffijteelt als volks-kultuur daaruit voortvloeit.

Zoolang het waar is dat gelijke oorzaken onder gelijke omstandigheden gelijke gevolgen hebben, zal uit mijne geschiedenis van de oudere Sumatrasche koffijkultuur kunnen worden afgeleid: dat de geregelde koffijtuinen op Java niet populair kunnen zijn en dat daardoor de winstderving die ik aanwees, als het gevolg van eene verkeerde methode van het planten, nog grooter wordt door passiven tegenstand der planters. De steeds afnemende koffijoogsten van Java, sedert de koffijpro-

centen zijn afgeschaft, bewijzen reeds den tegenstand waarop ik heb gewezen.

Maar die gelijke oorzaken met gelijke gevolgen zullen ook leeren: dat koffij-kultuur als volkskultuur geen pia vota behoeft te blijven, daartoe is slechts noodig om de door mij aanbevolen navolging in praktijk te brengen.

In de bij de Indische kwestien meer gebruikelijke terminologie zou men dit noemen: op den duur zal bij de koffij-kultuur door die navolging de dwangarbeid voor vrijwilligen arbeid plaats maken.

Dat zulks het gevolg moge zijn van de genomene moeite, gepaard met vexatiën en geldelijke opofferingen, is den wensch van den schrijver.

Groningen,
30 Sept. 1868.

A. S. WARMOLTS.
Oud O. I. Ambtenaar.

II.

Meer suiker door vrijen teelt van suikerriet, met behoud van de bestaande contracten.

De heer M. Posno die mijne brochure VRIJMAKING DER SUIKER INDUSTRIE EN LOTSVERBETERING DER KOFFIJPLANTERS bij open brief heeft bestreden, gaf zich vooral veel moeite bij de zaak der Koffijkultuur. Na in enkele opzigten de door mij voorgestelde suiker regeling te hebben aangevallen, heeft hij den taak, om die regeling met zekerheid te bestrijden, overgelaten aan de vele hier te lande aanwezige deskundigen en belanghebbenden bij den Suiker-kultuur.

Die roepstem bleef tot nog toe voor zoo ver mij bekend onbeäntwoord.

Ik vond eene gedeeltelijke goedkeuring en gedeeltelijke bestrijding bij de aankondiging mijner brochure door heer G. in de Nieuwe Groninger Courant dd. 31 Juli jl. no. 9.

Wijders leverde een werkelijk deskundige en belanghebbende die zijn naam niet noemt, maar die zegt eigenaar te zijn van de particuliere fabriek Sigong, in de Amsterdamsche Courant eene zeer zaakkundige GESCHIEDENIS DER PARTICULIERE SUIKER-KULTUUR MET VRIJWILLIGEN ARBEID; — deze geschiedenis kwam in het buitenland ter mijner kennis, door het Dagblad van Zuid Holland en 's Gravenhage waarin dezelve is overgedrukt in het nummer van den 18en Augustus jl.

Ook heb ik kennis gemaakt met een Engelsch Ingenieur, die in Julij jl. in Nederland arriveerde van Java, na in de Oostelijke helft van Java gedurende 15 jaren als machinist te hebben gewerkt bij eenige Suiker-fabrieken. Laatst bedoelde deskundige gaf mij in een zeer interessant discours te kennen: Dat hij o. a. gediend had bij suikerfabrieken die, zoo als destijds ook het geval was met anderen, vergunning hadden om, gelijktijdig met het vermalen van het riet van wege het bestuur geleverd, suiker te bereiden uit riet dat van particuliere planters werd gekocht. Zijne bemerkingen kwamen ongeveer op het volgende neder:

Door dat de verleende vergunning niet was begrensd en niet onderworpen aan Controle voldeed die ten volle aan het désiratum der liberalen: gedurende den maaltijd kocht de Suiker-fabriekant het *gesneden* suikerriet dat hem aan de fabriek te koop werd geboden; hij bedong de prijs voor ieder partijtje, zoo als bij andere artikelen van consumptie het geval zou geweest zijn. Hij had niet te onderzoeken van waar dit riet kwam, noch de wijze waarop de verkooper het aangeboden riet had verkregen.

De velden met particulier Suikerriet beplant grensden aan de Suikerriet-tuinen der dessa's (dit is te midden der Sawa's, van wege het irrigatie stelsel zeer doelmatig); slechts eene omheining scheidde het particulier Suikerriet van dat hetwelk op last van het bestuur was geplant.

Deze nabijheid van gelijksoortigen van elkaar niet te onderscheiden eigendom, behoorende aan verschillende eigenaren, leidde tot diefstallen bij nacht; n. l. in de Suikerriet-tuinen van de dessa werd het riet gesneden, in bossen gebonden en na over de omheining te zijn geworpen, verborgen tusschen het particuliere suikerriet, om daarna bij klaarlichten dag naar de

fabriek te gaan. De fabriekant werd door den aankoop van dat riet, zonder het te weten de heeler van gestolen goed, hetwelk in dit geval het voorregt genoot van de volle waarde aan den dief op te brengen.

Als wij nu mogen aannemen dat bij de berekening van de proportie tusschen de hoeveelheden Suiker verkregen uit het riet van tweërlei oorsprong, de fabriekant Conscientieus is te werk gegaan, dan nog leed de planter van het bestuur nadeel, omdat zijn plantloon werd berekend per aantal verkregen picols Suiker per bouw oppervlakte.

Hier mag men welligt vragen, werden al die berekeningen Conscientieus opgemaakt?

Zoo ja, — en wanneer zulks ook nog het geval is te Poerwodadie, waar een met Gouvernements Contract werkende fabriek, om zoo te zeggen onder één dak staat met een aan denzelfden eigenaar toebehoorende particuliere Suiker-fabriek, dan heeft Pak Poeloes zich ten onregte in wantrouwenden zin uitgelaten, in de bij de Mail Courant voorkomende stemmen van en voor inlanders, waarmede de hooger bedoelde eigenaar der fabriek Sigong ons ook bekend maakt. Immers in het door mij verondersteld gunstig geval, zou men Pak Poeloes moeten antwoorden: men kan wel peil trekken op de opbrengst, al dat het particulier riet te gelijk met het van wege het Gouvernement aangeplante wordt gemalen.

Van de regering over Nederlandsch Indië die wantrouwen heeft aangenomen als beginsel der Gouvernements Administratie, mag men verwachten, dat wanneer de Suiker-industrie wordt geregeld, al was het alleen ter geruststelling van Pak Poeloes, ook zal gezorgd worden voor maatregelen, die bedrog onmogelijk maken.

Edel denkende en edel handelende fabriekanten kunnen zulke maatregelen slechts toejuichen, al dat ook den toevlugt genomen wordt tot eene controle des bestuurs, die anders niet gewenscht wordt.

Ik wil niet verstaan hebben dat de regering tot nog toe alles alleen overliet aan de zedelijkheid der fabriekanten, want er zijn controleurs die zich eenigermate met de fabriek hebben te bemoeijen; van een dier controleurs wordt gezegd bij de voren bedoelde geschiedenis: dat hij zich o. a. onderscheidde als „een vriend van attenties der gouvernements contractanten." Wijders moet de jaarlijksche afrekening van den fabriekant met het Gouvernement beëedigd worden. Die eed dient tot waarborg voor de juistheid van de bij die rekening voorkomende hoeveelheid suiker, die de fabriekant zegt te hebben verkregen uit het hem geleverd suikerriet.

Bij al het goede dat deze beëediging kan uitwerken kleeft daaraan toch een gebrek, n. l. Pak Poeloes en de zijnen merken er niets van. Maar dewijl Pak Poeloes in den regel persoonlijk niet naauwgezet is, zoo vrees ik dat hij zelfs door ooggetuige daarvan te zijn, niet in het minste zijn wantrouwen zou overwinnen.

De heer Posno houde mij ten goede dat in deze kwestie het er meer op aankomt wat Pak Poeloes gelooft of niet gelooft, omtrent de zedelijkheid van den fabriekant en dat de inlander volstrekt niet geneigd is, om zijne bijzondere opinie daaromtrent te regelen naar onzen goeden dunk, welke meestal alleen het gevolg is van aanrakingen door het gezellig verkeer, of van toevallige kennismaking.

Na zoo ver te zijn afgedwaald van de straks bedoelde suikerrietdieven en speciaal van hun denonciateur de machinist, keer ik tot laatstgenoemde terug om te vermelden: dat volgens zijn verhaal er veel

waarschijnlijkheid bestaat, dat in het afgesloten tijdvak van particulier suikerriet, de vrije planters het oog hadden op een dubbel voordeel van hun riet; d. i. ten eerste een eerlijk middel van bestaan en ten tweede een onverbeterlijke dekmantel, waaronder zij gerust en straffeloos zich konden verrijken, met het suikerriet aan anderen toebehoorende. — Dit laat zich wel hooren, immers in de rijstvelden en andere akkers hebben zulke brutale diefstallen zelden plaats.

Het is natuurlijk dat de regering de gedwongen suikerriet-planters wenschte te beschermen tegen de nadeelen, die zij langs aangeduiden weg hebben geleden; terwijl ook de fabriekanten nadeel hadden van dien ongezonden staat van zaken. Maar het is minder natuurlijk dat men voorbij zag, dat men slechts te bestrijden had een kwaad dat eene goede zaak aankleefde.

Dat kwaad werd geboren door eensklaps liberale denkbeelden in praktijk te brengen, zonder waarborgen tegen het gevaar van zijn doel voorbij te streven; hetwelk het geval werd, door het verleenen der bedoelde vergunning zonder het correctief van zekere voorwaarden en een behoorlijk omschreven toezigt des bestuurs.

Ik geloof dat de liberalen niet willen weten van een toezigt omdat zij ontkennen den onmondigen staat der inlandsche bevolking, op grond dat van onmondige bevolkingen geen sprake is bij de wel eens te hoog geschatte science de l'économie politique.

Had men toen de diefstallen zich vertoonden de moeite genomen om het beste middel te zoeken, dat alleen het kwade deel der goede zaak kon treffen, dan had men op den goeden weg den tweeden stap vooruit gedaan, in stede van op dien weg terug te keeren; men had dan aanspraak gekregen op den roem, van met staatsmanswijsheid en gematigdheid te hebben geregeerd.

Als men zoekt naar den oorzaak waardoor de regering op Java de suiker-fabrieken weder heeft gesloten voor het particulier suikerriet, om de aangeduide diefstallen tegen te gaan, dan vindt men een direct verband tusschen dien maatregel en den overgang van het bestuur in handen van een landvoogd der conservative zijde, in wiens oog het door een liberaal voorganger ingevoerde geen genade kon ondervinden. Eene meermalen in het oog vallende voorliefde voor eigene beginselen leidde tot kortzigtigheid die het goede deed voorbijzien.

Het is helaas een feit dat een opvolger soms gereedelijk afkeurt en afbreekt, wat door een voorganger is vastgesteld of opgebouwd, in plaats van zich toe te leggen op het verbeteren van het tot stand gekomene.

Dat afbreken is veelal het geval wanneer eene verandering van politieke kleur met de optreding van een ander landvoogd gepaard gaat.

Bij het waarnemen van zulke verschijnselen wordt het duidelijk, dat het algemeen belang eene zeer ondergeschikte rol speelt, in het drama dat door de politieke partijen wordt opgevoerd.

In het nu besproken geval was een eenvoudig menschenverstand in staat geweest om uit te vinden, dat het door het bestuur te beschermen suikerriet alleen KON gestolen worden, om de eenvoudige reden, dat de fabriekant GESNEDEN suikerriet mogt koopen.

Had men hem destijds verboden om aan de fabriek GESNEDEN suikerriet te koopen, dan was het gestolen suikerriet onverkoopbaar geworden, de diefstallen hadden dan dadelijk opgehouden.

Een bestuur dat werkelijk alleen het algemeen belang behartigde, zonder acht te slaan op partijbelang, zou de vroegere vergunning zoodanig hebben gewij-

zigd, dat de fabriekant gelijktijdig met het van wege het bestuur geleverd suikerriet particulier suikerriet zou mogen vermalen; op voorwaarde dat hetzelve op stam werd gekocht van den vrijen planter tegen eenen prijs die werd berekend bij de oppervlakte; even als het geval is met het suikerriet van wege het bestuur geleverd.

De verpligting om de belangen te beschermen der gedwongen suikerriet-planters had wijders moeten leiden tot maatregelen: die hun woordvoerder Pak Poeloes zou beletten te zeggen: „dat men geen peil kan trekken op de opbrengst."

Het aangewezen gevaar is vermeden bij mijne suiker regeling, omdat die is gebaseerd op het *aanvaarden* van het gekochte particulier suikerriet in vollen wasdom, zooals bij taxatie bevonden wordt vóór dat het wordt gesneden.

Ten zij het gewestelijk bestuur onattent is, kan de fabriekant de levering aan de fabriek van gesneden riet niet bedingen bij het contract, dat volgens art. 3 eerst van kracht wordt door goedkeuring en registratie.

Het is duidelijk dat ik Pak Poeloes heb willen geruststellen, omtrent de opbrengst. Daartoe stelde ik zeven artikelen, zie art. 4 t/m 9, 14 t/m 16; maar die artikelen zijn ook goed voor het Gouvernement, hetwelk voordeelen trekt die grooter of kleiner zijn naar mate de opbrengst rijst of daalt bij de afrekening.

Ik vlei mij dat het mij is gelukt aan te toonen, dat mijne suiker-regeling, niet zal leiden tot de diefstallen waartoe vroeger gelegenheid heeft bestaan, zoo ook dat het wantrouwen van den inlander wordt te gemoet gekomen, door toezigt op de werkelijke opbrengst aan suiker.

Nu moet nog blijken dat mijne regeling geene vrije teelt ten gevolge hebben zal, die, zoo als de eigenaar

der fabriek Sigong heeft bijgewoond, zal gekwalificeerd kunnen worden vermomde dwang met corruptie.

Art. 15 bedreigt den fabriekant met straf, wegens het bezigen van bedriegelijke middelen om zich te verrijken, ten koste der partijen waarmede hij in contract staat. Mogt die straf niet zwaar genoeg schijnen, zoo kan die verzwaard worden; maar men bedenke, dat het doen van onjuiste opgaven met betrekking tot de hoeveelheid verkregen suiker belemmerd wordt, door de controle die ik ook heb voorgesteld; wijders dat geregtelijke vervolging door die controle gemakkelijker zal ingesteld kunnen worden dan vroeger het geval was.

Art. 16 brengt tot de strafbare bedriegelijke middelen: „het gebruik maken van den invloed van dessa„hoofden en andere inlandsche grooten of ambtenaren, „om door middel daarvan de kleine man over te „halen of te noodzaken, tot het aangaan van overeen„komsten met den fabriekant, of tot de naleving „daarvan." — (Het is duidelijk dat de regering op de eene of andere wijze ook het afraden, het beletten en het belemmeren moet tegen gaan, door strikte neutraliteit voor te schrijven en te handhaven.)

Niets belet het bestuur om behalve den fabriekant ook de schuldige inlandsche hoofden, grooten en ambtenaren te straffen. Een energiek bestuur zal wel begrijpen, dat tegen dezulken, vooral in den beginne, éclatante maatregelen zullen moeten genomen worden, om het kwaad niet te doen wortel schieten.

Bij ondervinding weet ik wel dat men vindingrijk is, zoodat niet altijd een volledig bewijs van schuld zal geleverd kunnen worden. Maar ik ondervond ook, dat schorsing en verwijdering gedurende den tijd des

onderzoeks en het slepende houden daarvan meestal onfeilbare middelen zijn, om bekend te worden met de fouten, die verzwegen worden zoolang de schuldige in functie of nabij is; dit dient dus met alle verdachte functionarissen in acht genomen te worden.

De ambtelooze inlandsche grooten kunnen in geval zij verdacht zijn naar de hoofdplaats der residentie, des noods naar een ander hoofdplaats gezonden worden; als daarbij de vergunning wordt gevoegd om door hunne familie en aanverwanten te worden vergezeld, en het bestuur van zijnen invloed gebruik maakt om die betrekkingen tot het vertrek te doen besluiten, dan zal men van het onderzoek gedurende die afwezigheid, betere resultaten kunnen verwachten. Maar boven alles zal dit het geval zijn, wanneer men de andere in functie zijnde hoofden en ambtenaren voorhoudt: dat zij gevaar zouden kunnen loopen behandeld te worden als medepligtigen, wanneer zij het onderzoek door gebrek aan ijver mogten tegenwerken, òf op eene andere wijze partij trekken voor de personen wier doen en laten wordt onderzocht.

Indien het toenmalig bestuur in Cheribon genegen was geweest met ernst de bestaande grieven te onderzoeken, dan zouden de genoemde middelen tot vroegtijdige ontdekkingen hebben geleid; het leed en de schade waarvan de eigenaar der fabriek Sigong spreekt, zouden zoo al niet geheel, dan toch grootendeels zijn voorkomen.

Het aangehaalde uit art. 15 en 16 mijner Suikerregeling en de toelichting van art. 16 luidende: „Het is te doen om te geraken tot eenen tak van landbouw-nijverheid, waarbij de bereidwilligheid van den planter boven allen twijfel verheven wordt." bewijzen volledig, dat ik de mogelijkheid, ja de waarschijnlijkheid had vermoed van eene nijverheid die gedreven

zou worden door „vermomden dwang en corruptie."

Maar de maatregel behoeft niet af te stuiten op een kwaad dat kan en moet bestreden worden, zoo als ik heb aangewezen.

Vermits art. 56 van het Reglement op het beleid der Regering den OVERGANG eischt, tot eenen toestand die kan bereikt worden, langs den weg door mijne Suiker-regeling aangewezen, zoo geloof ik dat de Regering niet zal kunnen nalaten, om vroeger of later de EERSTE stappen tot dien overgang te doen Zij zal de ondervinding door het bestuur en anderen opgedaan, niet uit het oog verliezen.

Bij mijne Suiker-regeling heb ik voor den fabriekant belangrijke voordeelen voorgesteld om te dienen tot aanmoediging; — dit mag niet worden ter zijde gesteld als men beöordeelt, of hij bij het genot daarvan ook wederkeerig zekere lasten zou hebben te dragen.

De controle des bestuurs wordt als een plaag voor den fabriekant aangemerkt door den Heer G. en ook door den Heer Posno. — Met het oog daarop heb ik de noodzakelijkheid van eene afdoende controle volgens artikel 4 op de hoeveelheid en hoedanigheid van het particuliere suikerriet bij het voorgaande doen uitkomen; nu heb ik nog omtrent de controle op de hoeveelheid verkregen Suiker, te verdedigen de twee eerste gedeelten van art. 14, vooral het tweede gedeelte.

Ik stelde voor: „Het bestuur heeft het regt om „zich te overtuigen, dat de door den fabriekant op„gegeven resultaten met de werkelijkheid overeen „komen.

„De middelen door het bestuur daartoe te bezigen „staan niet ter beöordeeling van den fabriekant. Hij „heeft het regt voorstellen te doen omtrent de wijze „waarop hij vermeent, dat het onderwerpelijk toezigt

„des bestuurs afdoende en voor hem op de minst „belemmerende wijze kan geregeld worden."

Het bestuur vertegenwoordigt de partij die van den fabriekant ongeveer 1/3 zijner Suiker heeft gekocht tegen den prijs vastgesteld bij het contract, het onderwerp van den koop is van groot financiëel belang; het is dus natuurlijk dat de fabriekant een onredelijke eisch zou doen, als hij pretendeert dat het aan zijne naauwkeurigheid en vooral aan zijne naauwgezetheid moet worden overgelaten, om op te geven hoe veel hij moet leveren aan het Gouvernement.

Het voorwenden dat eene Regering in deze niet zou gelijk staan met ieder particuliere kooper is een drogreden. Immers de Regering bedingt als speculant suiker tegen een lage prijs, en geniet op die suiker het voordeel als geldelijke waarde van de door den fiskus geïnde belasting in arbeid; daardoor bezit zij het regt niet, om, ten nadeele van andere belastingschuldigen, bij de verrekening van die belasting in arbeid te vreden te zijn met minder dan het volle bedrag.

De Regering moet dus gelegenheid hebben om zich te overtuigen, dat de fabriekant de geheele hoeveelheid van de verkregen suiker doet paraisseren bij zijne jaarlijksche afrekening na afloop van den oogst. Zij moet ten andere zorgen dat de *volle* hoeveelheid suiker wordt verrekend, omdat van dit cijfer afhangt, hoe hoog het plantloon is dat competeert aan de bevolking, die zij gedwongen heeft te arbeiden voor den fabriekant.

Zoo wel de règering als de fabriekant hebben er belang bij, dat de gedwongen planters, die wantrouwend van aard zijn geen tegenzin krijgen in den arbeid, wanneer zij aan loon minder ontvangen dan zij gewoon zijn, of minder dan hunne voor andere fabrieken wer-

kende lotgenooten; hunne veeljarige ondervinding geeft hun ook het middel om vooruit een oordeel te vellen over den staat van hun gewas.

De fabriekant kan b. v. in het laatste jaar van zijn contract onverschillig zijn, omtrent den indruk die zijne afrekening maakt bij de teleurgestelde planters; doch de regering die bij voortduring die zelfde planters voor den zelfden arbeid wenscht te bezigen, heeft geene aanleiding om even zeer onverschillig te zijn over hunne stemming.

De noodzakelijkheid van het toezigt op de hoeveelheid suiker die verkregen wordt is dus volledig bewezen. Om nu dat toezigt te regelen moet het bestuur vrijheid hebben omtrent de te bezigen middelen, omdat die steeds afhankelijk zullen zijn van de lokaliteit der fabriek en het traject waarlangs het transport der suiker moet plaats hebben. Het toezigt bij reglementair voorschrift vastgesteld, zal ten gevolge hebben, dat bij sommige fabrieken meer overlast of belemmering zal worden ondervonden, dan wanneer men overal alleen met de locale omstandigheden te rade gaat.

Het is niet onbillijk het bestuur vrij te laten in de keuze der middelen om te controleren; maar die bevoegdheid kan soms tot noodelooze belemmering en moedwillige plagerij aanleiding geven, daarom wordt als correctief aan den fabriekant het regt gegeven om voorstellen te doen.

Wanneer de fabriekant werkelijk afdoende en voor het bestuur niet bezwarende voorstellen heeft gedaan en bij voortduring meer belemmerende middelen worden gebezigd door het bestuur, dan zou men moeten denken aan persoonlijke tegenwerking; waarmede het opperbestuur zich heeft te bemoeijen.

Wijders meent de heer Posno en ook de Weekbode van

Kunst en Letteren, overgedrukt in het Dagblad van den 11 September jl. dat wegens de controle van het bestuur wel twee honderd ambtenaren zullen moeten aangesteld worden; — of hier Europesche of Inlandsche ambtenaren worden bedoeld blijkt niet. De man die in het publiek eên oeconomisch vraagstuk behandelt laat in het midden, of voor ieder gemiddeld *f* 2000 of *f* 200 's jaars bij de begrooting moet uitgetrokken worden.

Van den ambtenaar bij het boschwezen kan verwacht worden, dat hij onbekend bleef met de hulpmiddelen, zonder vermeerdering van het personeel, den resident gegeven, om met zijne residentie tot in alle mogelijke details bekend te zijn. Ik wil daarom het genoemd bezwaar toeschrijven aan onkunde, anders zou ik moeten denken aan eenen toeleg, om het minder algemeen bekend zijn van die middelen te exploiteren.

Het bestuur onder Europesche en Inlandsche ambtenaren verdeeld, is geheel gebaseerd op centralisatie; zoodat ieder onderdeel eener residentie behoort tot het toezigt en de verantwoordelijkheid van *a* een dorpshoofd *b* een districtshoofd en *c* een regent; wijders nog *a* een controleur *b* een assistent-resident en *c* den resident.

Ieder hunner moet zijne Jurisdictie bereizen, doch het indienen van rapporten van den mindere aan den meerdere leidt tot bezuiniging te dien opzigte. — Behalve de reeds genoemden zijn er eenige administrative Inlandsche ambtenaren en vele mantries bij verschillende vakken; de resident heeft bovendien tal van onbezoldigde aspirant ambtenaren ter zijner dispositie; met de andere besturende ambtenaren is zulks ook het geval.

Door herhaalde zendingen en rapporten van verschillende personen kan de resident ook zonder op reis

te gaan bekend zijn met alles waarin belang wordt gesteld, zonder daartoe meer personeel te behoeven.

Van dat alles komt echter weinig te pas met betrekking tot het particulier suikerriet *alvorens den maaltijd nabij is;* dan volgen de commissiën van taxatie en de behandeling der rapporten, waaruit wordt vastgesteld de verhouding tusschen het particulier suikerriet en het door de gedwongen planters geteelde.

Het particulier suikerriet is en blijft particulier eigendom en gaat als eigendom *in eens* over van den planter op den fabriekant; even als geschiedt met den aanplant op last van het bestuur, hetwelk ook wordt aanvaard bij de oppervlakte terwijl het nog te velde staat; — van wege art. 4 is dus eene vermeerdering van personeel niet noodig.

Het ander gedeelte der controle des bestuurs wordt aangeduid bij art. 14 n. l. omtrent de hoeveelheid suiker die verkregen wordt; — ieder particulier die aanspraak had op een deel van die suiker, tegen betaling van ongeveer ƒ 8 per picol beneden de marktwaarde, zou zich willen overtuigen van het aantal picols dat zijn aandeel bedraagt.

Het bestuur heeft als de natuurlijke bewaker der belangen van de gedwongen planters behalve de genoemde aanleiding, nog eene andere reden om toe te zien op de hoeveelheid suiker die verkregen wordt. — Desniettemin bevond ik dat dit toezigt zeer slap was, en bepaalde feiten hebben mij geleid tot het voorstel: om eene verbetering te dien opzigte in te voeren, onverschillig of de fabriekant al dan niet particulier riet verwerkt.

Op de hoeveelheid verkregen suiker kan toegezien worden door ieder jaar vóór den maaltijd opgaven van de restanten suiker te vorderen en c. q. die te verifiëren, in verband met een toezigt op den vervoer

van suiker; waarop eene regeling zal vastgesteld moeten worden in den geest als die op den vervoer van opium; zoodanig dat ieder transport gedekt zij door een van het gewestelijk bestuur uitgegaan geleide billet. Chèque boekjes kunnen daartoe gebruikt worden, waarbij ieder chèque is ingevuld met het aantal krandjangs door den fabriekant vooraf opgegeven, hetwelk bij vervoer met karren wel zal zijn twee per kar.

Meest alle fabrieken liggen op eenigen afstand van den waterweg naar het strand, zoodat vervoer per as in den regel niet kan vermeden worden; — op de plaatsen van doorvoer langs den weg kunnen dagregisters gehouden worden door het personeel waarover het bestuur heeft te beschikken; — de extracten uit die registers kunnen gecontroleerd worden door gelijke extracten uit dagregisters gehouden op andere plaatsen langs dien weg en verder door de geleide billetten zelve, door terugontvangst derzelve bij den afgever door tusschenkomst van het bestuur der plaats van bestemming.

Voor fabrieken die door bijzondere locale omstandigheden op andere wijze gecontroleerd moeten worden, zal het beheer aan een particulier entrepot welligt tot leiddraad der controle kunnen strekken.

De fabriek Poerwodadi verkeert in een speciaal geval, omdat die ligt aan den oever der Madioen rivier welke bij Ngawie valt in de Solorivier die o. a. ten Noorden van Grissee in Straat Madura valt; waardoor het zeer gemakkelijk is zonder voorkennis van het bestuur de zee te bereiken.

Mogt die controle eenige uitgaven eischen, dan mag men veilig aannemen, dat de hoeveelheid Gouvernements-suiker die meer zal worden ontvangen die kosten ruimschoots zal dekken; zelfs in het tegenovergesteld geval zal de grootere gerustheid van den gedwongen planter die uitgaaf wettigen.

Er is echter iets in het voorschrift zoo als het door mij is voorgesteld, dat den fabriekant leiden zal tot behoedzaamheid: n. l. het bestaan van het voorschrift zal reeds leiden tot het gevolg, dat van deszelfs aanwending wordt verlangd. De fabriekant weet dat er wordt gelet op de hoeveelheid suiker die zijne fabriek verlaat, hij kan verwachten dat zoo zijne opgaven betwijfeld worden, bij de fabriek zal worden nagegaan hoeveel suiker nog vervoerd moet worden. Hij weet dat ingeval bedrog geconstateerd wordt, proces verbaal zal worden opgemaakt en dat daarmede den weg naar den criminelen regter voor hem is opengesteld.

Nog is het voorgestelde bij mijne suikerregeling genoemd onpractisch; de eigenaar der fabriek Sigong zou ook tot zoodanige conclusie komen, door dat hij op verschillende wijzen te kennen geeft, dat de fabriekanten geen kans zien om vrijwillig menschen te bekomen, voor het planten van riet en ook voor den fabrieks-arbeid.

Bij mijne aantooning hoe de fabriekant arbeiders kan bekomen, moet ik hen scheiden in twee categoriën waarvan slechts eene bestaat uit feitelijke landbouwers of landgebruikers; dewelke ik in de tweede plaats behandelen zal.

Velerlei stemmen zijn opgegaan om de overtuiging te vestigen, dat bij vernieuwing der suiker-contracten het gouvernement zal moeten toegeven aan den eisch: om den fabriekant bij voortduring arbeiders te leveren, wanneer zijne pogingen om vrije arbeiders te bekomen voor den fabrieksarbeid, niet tot een goed resultaat hebben geleid. Het niet binnenkomen van inschrijvingen bij het uitbesteden van vacante contracten wordt aan de weigering van die voortdurende hulp toegeschreven.

Met het oog op hen die denken dat het invoeren van vrijen arbeid op Java alleen afhankelijk is van den wil der regering, heb ik persoonlijk in het openbaar verklaard, dat men zich vergist: want de gezeten *bevolking* van Java is te welvarend om bij nijverheids of andere ondernemingen in de binnenlanden *daglooners* te willen worden; n. l. op Java vooral in de binnenlanden is gebrek aan eene talrijke volksklasse die een bestaan zoekt als daglooners; zoodat bij eene sterke vermeerdering van de behoefte niet zoo gemakkelijk daarin kan worden voorzien als in Europa.

Dit berust op het feit dat de groote meerderheid het landbouwersbedrijf uitoefent. Dit verschijnsel leidt tot de conclusie, dat de verhouding tusschen het aantal zielen en het aantal landbouwers aanwijst, of eenig land overvloedig dan wel schaars is voorzien van daglooners. Met de welvaart der Javasche bevolking is het gesteld als met ieder andere regel, n. l. er bestaan uitzonderingen; die uitzonderingen voorzien in de behoefte aan daglooners aan de stranden, voornamelijk in de grootere handelsplaatsen of zeëhavens.

Ook zijn er vele chinezen die hoofdzakelijk bij de meer welgestelden van hunnen landaard arbeiden voor loon en meestal als vaste arbeiders dienen. Ik heb te Madioen tegen 50 cents daags eenige vrijwillige daglooners onder de chinezen gevonden en gewoonlijk vond ik bij den aanvang van den arbeid meer volk dan ik verlangde, doch niet op marktdag.

Van uit de strandplaatsen en uit de Chinesche bevolking kunnen arbeiders worden verkregen als daglooners bij de fabrieken, als slechts de voorwaarden uitlokkend zijn en van den patroon die hen wil aannemen of van zijne vertegenwoordigers en opzigters

een zachte althans billijke behandeling verondersteld wordt.

Wat is nu het geval met de contractanten der regering? Zij hebben een artikel in het contract dat hun zeer te stade komt: door bezuiniging op het arbeidsloon wenschen zij van dat artikel zooveel mogelijk voordeel te genieten. Zij moeten echter bewijzen dat zij vrijwilligers hebben gezocht; zij doen dit door zich het hooger loon van den vrijen arbeid *gedeeltelijk* te getroosten, door het in dienst nemen van arbeiders waarvan het aantal ontoereikend is.

De oorzaak van het ontoereikende dier arbeiders ligt dus hoofdzakelijk in het lage dagloon, dat betaald wordt aan het volk dat het bestuur levert.

Ik begrijp dat men tegen mijn betoog zal overstellen het feit, dat er geen inschrijvers opkwamen bij de uitbesteding van suiker-contracten en de daarvoor opgegeven redenen.

Men moet hierbij in het oog houden, dat het geen schatrijke personen zijn die tegenwoordig suiker-contracten begeeren, maar wel dezulken die hun eigen gelimiteerd kapitaal weten aan te vullen met een crediet, verleend door geldschietende handelsfirma's.

Het zijn deze geldschieters, die volgens sommige berekeningen 9°/₀ trekken bij rekening-courant, en bovendien de consignatie bedingen van al des fabriekants suiker tegen eene Commissie à 5°/₀, welke de beslissing in handen hebben, of het Gouvernement al dan niet een inschrijver zal vinden bij het houden eener uitbesteding.

Door verschillende omstandigheden is het aantal van die geldmannen in Indië gering en daardoor het tot stand brengen eener coälitie geen moeijelijke zaak. Voor zoover die firma's reeds zijn betrokken bij suiker-contracten die over meer of minder jaren afloopen,

zijn zij er bij geïnteresseerd om de regering te dwingen: het gewenscht artikel betreffende gedwongen arbeiders ook bij de nieuwe contracten op te nemen. Immers hoe ruimer de winsten zijn van den fabriekant, zooveel te veiliger is het daarbij in voorschot gegeven kapitaal.

De regering is dus in het besproken geval afhankelijk van de geldschieters, waaraan de fabriekant behoefte heeft. — Die afhankelijkheid is het gevolg van het besluit, om aan de suiker contractanten geene voorschotten te verleenen uit 's lands kas, zooals vroeger is geschied.

Den dwang die de regering thans ondervindt van den kant der geldschietende-handelsagenten van de suikerfabriekanten is eenen strijd, waarin de overwinning blijft aan de zijde des aanvallers, zoolang de aangevallene zich niet verweert door gebruik te maken van gelijke wapenen. Immers de regering behoeft slechts in concurrentie te treden met die firma's en onder gelijksoortige voorwaarden het benoodigd kapitaal uit 's lands kas aanbieden bij de contracten waarvan zij uitbesteding heeft te houden.

De regering heeft pakhuizen en personeel genoeg om de particuliere suiker van eenige fabrieken te kunnen beheeren zonder ongerief of merkbare verhooging der uitgaven, zoodat het commissieloon van de consignatie een groot voordeel zou afwerpen; ook de rente op de voorschotten zou tot een voordeel leiden, omdat het kapitaal der regering minder duur is.

De Indische firma's zullen niet blind zijn voor de gevolgen van het optreden van zulk een concurrent in hun bedrijf; een concurrent die welligt verder zou gaan dan zij wenschen.

Om den tegenstand die ik signaleerde op den toets

te brengen is slechts noodig: dat de regering omtrent uit te besteden suiker-contracten bepaalt, dat tweeledige voorwaarden zullen gesteld worden, als:

1°. de voorwaarden waarvoor vroeger geene inschrijvers zijn opgekomen;

2°. dezelfde voorwaarden aangevuld met een aanbod van voorschotten op rente, gecombineerd met de consignatie der suiker.

Wanneer het voorschotten-crediet des fabriekants wordt bewaakt door de algemeene rekenkamer zoo als ook het crediet der begrooting van uitgaven wordt bewaakt en de daarvoor vatbare rekeningen der leveranciers, transportaannemers enz. door de administratie van 's lands kas worden betaald, dan is de regering ook gedekt tegen belangrijke verliezen. Men denke vooral aan de consignatie.

Zoodanig fabriekant zou, wegens zijne groote voorschotrekening met de regering, eene inmenging van het bestuur in het geldelijk beheer moeten toelaten.

De inhoud van de suiker-contracten behoeven wegens die voorschotten en de gevolgen daarvan niet bijzonder wijdloopig te worden; de regering zou vooraf kunnen vaststellen: een reglement op het toezigt over particuliere nijverheids- en landbouwondernemingen, die gedreven worden met voorschotten uit 's lands kas.

Na het vaststellen van zoodanig reglement zou de uitbesteding van de suiker-contracten kunnen plaats hebben, onder bepaling dat ieder gegadigde tweeledig zal inschrijven:

dat is door middel van een inschrijvingsbillet, waarbij gebruik wordt gemaakt van het disponibel gesteld voorschot der regering; en nog een ander inschrijvingsbillet, waarbij geen sprake is van het voorschot der regering; onder vrijlating nogthans

om des geraden bij dat tweede inschrijvingsbillet te verklaren: dat het contract zonder Gouvernements-voorschot niet gewenscht wordt; of eenvoudig

Inschrijvingsbillet in blanco
van A—Z
bij de uitbesteding *zonder voorschot* op den . . . .
van het contract der suikerfabriek X.
Ingediend door
den Inschrijver
(*onderteekend door*) A—Z.

Ik heb de aandacht mijner lezers lang bezig gehouden met het overwinnen van het bezwaar omtrent het verkrijgen van fabriekarbeiders. Men zal mij zulks ten goede houden bij de overdenking, dat dit onderwerp van ver uitziend belang is in het door ons beleefd tijdperk, waarin het Europeesch kapitaal zoo gaarne gronden op Java zou willen exploiteren; zoodat ik deze gelegenheid heb willen gebruiken om ook eene waarschuwende stem te doen hooren.

Nu is aan de beurt het al dan niet verkrijgbaar zijn van vrijwillige landbouwende arbeiders n. l. landbouwers die genegen zullen zijn, om zich vrijwillig te wijden aan den teelt van suikerriet ten behoeve van den fabriekant.

Bij het beschouwen van het landbouwersbedrijf in de binnenlanden van Java is de rijstkultuur, vooral de natte teelt de hoofdzaak; die moet niet alleen in stand worden gehouden, maar behoeft groote uitbreiding om de navolgende twee redenen: 1°. De bevolking gebruikt rijst als hoofdvoedsel en als voornaamste bestanddeel van hare snoeperijen; die behoefte stijgt met den aanwas der bevolking. 2°. Blijkens de stijging der marktwaarde van rijst was de aanwas der bevolking grooter dan de uitbreiding der rijstproductie;

het verbroken evenwigt moet worden hersteld, opdat het levensonderhoud der niet-landbouwende bevolking goedkooper wordt; waardoor tevens den landbouwersstand meerdere welvaart zal ten deel vallen.

Het landbouwersbedrijf bestaat wijders uit neven takken, die men wel eens de tweede gewassen noemt. Tusschen de gewone artikelen tot de tweede gewassen behoorende en suikerriet bestaat het groot verschil, dat genoemd riet meer dan een jaar behoeft om tot vollen wasdom te geraken.

Wanneer het beginsel van onthouding der hoofden en des bestuurs *volkomen* in praktijk komt, dan is het niet waarschijnlijk, dat het gedeelte van de gemeenschappelijke rijstvelden, bestemd voor den gedwongen aanplant van suikerriet, veel zal verbreed worden om ook op dit gedeelte van den grond ruimte te vinden voor particulier suikerriet.

Het algemeen gebrek aan onderling vertrouwen bij inlanders is een bezwaar, dat het vereenigen van hunne verdeelde krachten in den weg staat. Bij het gadeslaan van den gemeenschappelijken arbeid van inlanders, springt het in het oog dat er bedroeft weinig wordt uitgevoerd; de hoofdoorzaak is dat ieder onwillig is, om volgens zijne meening in het geringste opzigt meer te verrigten dan een ander. Dit is niet alleen het geval bij heerendiensten, maar ook bij arbeid tegen dagloon, waarvan door den machinist die ik hiervoren heb bedoeld o. a. werd gezegd te hebben bijgewoond, dat bij het onvoltallig zijn van het volk benoodigd tot het gelijktijdig gebruik van *twee* molens, door de aanwezigen geweigerd werd om *een* molen te bedienen. Onwil immer door een uitvlugt bemanteld wordende, zoo beweerden zij, dat door het gebruik van den eenen en het stilstaan van den anderen molen, tusschen de molens onderling

eene kwade verstandhouding moest ontstaan, waarvan ongelukken het gevolg konden zijn.

Van zulk volk kan men dus bij afwezigheid van leidende invloeden geen gemeenschappelijke exploitatie verwachten. Het particulier suikerriet zal dus op verschillende plekken verspreid worden over de rijstvelden, de drooge bouwlanden, de gemeene weide en den omtrek der dessa's.

Mijne lezers gelieven in aanmerking te nemen, dat het mijn toeleg niet is, om mijne voorstellen aan te prijzen door de schaduwzijden der zaak aan hunne aandacht te onttrekken; en mijne aanduiding daarvan te beschouwen, als het gevolg van eene gevestigde overtuiging, dat het praktisch mogelijk is om vrijwillige suikerrietplanters te bekomen.

De Javasche landbouwers voeden o. a. den belangrijken handel van Javatabak, gedeeltelijk bestemd voor consumptie in den geheelen Archipel en gedeeltelijk voor den uitvoer naar Europa; zij leveren ook de grondstoffen voor de belangrijke industrie der olieslagers, die in handen is van Chinezen en groote hoeveelheden behoeft van de oliehoudende peulvrucht die aan den wortel eener plant voorkomt en aardnoten of *katjang tannah* worden genoemd. — *Katjang* beteekent boon en *tannah* beteekent grond.

Deze producten worden buiten kijf door vrije planters geteeld, uit overtuiging dat den daaraan besteedden arbeid voordeelig is. Zoodra dus de suikerfabriekanten aanbiedingen doen, die den landbouwer even hooge of liefst nog hooger voordeelen beloven, dan zal het gevolg daarvan zijn, dat die aanbiedingen aangenomen worden. Ik moet echter waarschuwen, dat men zich niet moet voorstellen dat het particulier suikerriet de genoemde en dergelijke gewone producten gemakkelijk zal verdringen; omdat althans de

Chinezen door voorschotten zich in de toekomst verzekeren van de grondstoffen voor hunne nijverheid benoodigd. — De hier bedoelde vrije landbouwers zijn dus slechts in den engsten zin des woords vrij, van wege aangegane verbindtenissen en genoten voorschotten.

Nog een bezwaar dat het particulier suikerriet moet overwinnnen ligt in een dikwerf voorkomend gebrek der Europeanen, die in hun omgang met den inlander een hinderlijken toon van meerderheid niet kunnen afleggen; waarbij nog komt, dat de Europesche industrieel bij overeenkomsten om grondstoffen te bekomen, de gecontracteerde hoeveelheid gewoonlijk beschouwt als een minimum, terwijl de inlander in den regel daar in een maximum ziet. De inlander die zich zelven veel beter beheerscht dan de Europeaan, is gewoon alle kwetsende verwijten te vermijden en zijne ontevredenheid aan hen die zich daaraan hebben blootgesteld kenbaar te maken op eene zachte veelal indirecte wijze. Daar bij den Europeaan, vooral als hij door zijn gevoel van meerderheid wordt beheerscht, juist het tegendeel het geval is, zoo is het duidelijk dat de inlander minder gereedelijk zaken doet, met den Europeaan, dan met den Chinees: die meer tact heeft. Dat de tusschen- en klein handel grootendeels in handen van Chinezen is kan dit ook staven.

Deze uitwijding over den aard van den planter achtte ik noodig, om de aandacht er op te vestigen, dat art. 17 mijner suikerregeling den fabriekant wel het regt geeft om wegens wanlevering de hulp van den regter in te roepen; maar tevens ten einde te waarschuwen, dat het te baat nemen van dat regt wegens de gevolgen eene zaak van groot belang is; dewijl bij andere landbouwers het overgaan, vooral het ligtvaardig overgaan tot eene procedure, de geschetste

tegeningenomenheid zal versterken; waarvan bij gelegenheid dat de fabriekant meerdere contracten wenscht te sluiten, de gevolgen niet twijfelachtig zullen aan het licht komen.

De teleurgestelde fabriekant zal echter met eenig goed gevolg van dat artikel partij kunnen trekken, door het te doen dienen als onzigtbaar spook; een spook n. l. dat lang, zeer lang op den achtergrond blijft en steeds meer en meer dreigt zich te vertoonen in al zijne afschuwelijkheid.

Zijne onderhoorigen zullen weldoen, op beschermend welwillenden toon te bejammeren dat des patroons goede plannen niet worden begrepen of op prijs gesteld en daardoor tegengewerkt; dat zij dien patroon niet zullen bedroeven door een volledig verslag van den bevonden toestand, mits de planter belooft die toestand spoedig te verbeteren enz.

Ongeächt de genoemde bezwaren die ik niet wensch ligt te schatten, kon ik niet komen tot de conclusie van den eigenaar der fabriek Sigong: dat de particuliere suikerriet-cultuur onmogelijk zou zijn, door den tegenzin van den landbouwer om overeenkomsten te sluiten tot het leveren van een hem bekend product. Die tegenzin zal reeds minder te vreezen zijn, wanneer de levering van het riet kan plaats hebben zooals ik heb voorgesteld zonder het snijden en vervoeren.

Het is duidelijk dat de fabriekant door een hoog plantloon voor het gewenschte suikerriet te beloven, de bezwaren van den planter moet overwinnen; ook dat hij, wegens de bekende indolentie van den inlander, de termen der overeenkomst moet rangschikken in verband tot de gegevens, die beöordeeld worden bij de taxatie door de commissie bedoeld bij art. 6. Vermits dit plantloon althans in den beginne hooger zal zijn dan aan den gedwongen planter moet worden

betaald, zoo is bij artikel 10 het noodige voorgesteld om den fabriekant het voordeel op het fabriekaat geheel te laten genieten, waarbij nog komt het voordeel volgens artikel 11 bij de opvolgende oogsten, in verband tot het lage bedrag der belasting bij artikel 18.

Grooter opofferingen zullen niet noodig zijn, om den fabriekant voldoende middelen te verschaffen om de moeijelijkheden, die in den beginne het grootst en het veelvuldigst zijn, te overwinnen. In dezen zal het te pas komen „die aanhoudt die wint" in praktijk te brengen, derhalve zou ik den fabriekent sterk aanraden: om al is in het eerste jaar de vrije aanplant ook nog zoo gering, dit voor lief te nemen en daarmede zijn voordeel te doen, al was het alleen om door feiten te bewijzen: dat de zaak niet alleen voordeelig is voor den planter, maar ook dat hij uit zijne overeenkomsten geene buitengewone onaangenaamheden en onheusche bejegeningen heeft te vreezen.

Nadat ik bij het vorenstaande mijne vooorstellen heb getoetst, aan de bezwaren welke mij bekend waren of door anderen genoemd zijn, kreeg ik kennis van de troonrede dd. 21 September en het vooruitzigt daarbij geöpend, dat onze wetgevende magt binnen weinig maanden zal hebben te oordeelen over de zaken die ik heb behandeld.

Deze bladzijden worden alzoo, in de hoop van te hebben medegewerkt tot verzekering van het welzijn van Java en Nederland, aan het belangstellend publiek bescheidenlijk aangeboden door

Groningen,
30 Sept. 1868.

A. S. WARMOLTS.
Oud O. I. Ambtenaar.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.